

“Firmanın Doğası” Üzerine

Can Madenci*

1991 yılında Nobel İktisat Ödülü alan Ronald H. Coase'un, ödül alan diğer iktisatçılar arasında farklı bir yeri vardır. Dizlerindeki bir rahatsızlıktan ötürü çocukluğunda bedensel engelliler okuluna giden ve 10 yaşına kadar tam bir eğitim almayan, bir sosyalist olarak girdiği London School of Economics'de son seneye kadar iktisat dersi okumayan, kariyeri boyunca fazla sık makale yazmayan ve matematik kullanmayan Coase'un iktisadî analize yaptığı katkı iki makalesi vasıtasıyla olmuştur: İlk olarak, 1937 yılında yayınlanan “The Nature of the Firm” ile işlem maliyetlerini ortaya koymuş; ikinci olarak, 1960 yılında yayınlanan “The Problem of Social Cost” ile mülkiyet haklarını ele almıştır.

Coase'un genel görüşüne göre neoklâsik teori eksiktir; yalnızca üretim ve ulaştırma maliyetlerini kapsamakta, ekonomideki kaynakların kullanımında oldukça önemli bir yere sahip olan iktisadî örgütlenmelerin idaresine ve sözleşmelerin yapılmasına ilişkin maliyetleri ihmal etmektedir. Söz konusu analizde ekonominin işleyiş biçimi incelenirken, toplumdaki kurumsal yapı veri olarak alınmakta ve bu yapının bir parçası olan hukukî sistem ile firmalar mevcut hâlleri ile kabul edilmektedir. Bu açıdan Coase'un iktisat bilimine yaptığı katkı, piyasa sisteminde kurumsal yapıların önemini ortaya koymuş olmasıdır. İşlem maliyetleri dikkate alındığında firmaların ortaya çıkışı,

* Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü doktora öğrencisi.

muhtelif iş ortaklıklarının aldıkları biçimler, sözleşmeler aracılığıyla yapılan düzenlemeler, malî sistemin yapısı ve hatta hukukî sistemin temel nitelikleri basit bir biçimde açıklanabilme olanağına kavuşmaktadır. Coase'a göre, iktisadî analiz için gerekli olan araçların sayısı fazla değildir. Basit bir teori ve tarihsel birikim ile önemli bir dönüşüm gerçekleştirilebilir. Bu nedenle Coase, ileri matematiksel yöntemlere ve ekonometriye muhalif bir tavır sahibidir.¹ Kendisi makalelerinde matematik kullanmamış, kullananları da "kara tahta iktisatçıları" olarak adlandırarak küçümsemiştir. Ona göre, formel modeller gözlemlenemeyen bir gerçekliği incelemektedirler.²

1929'da London School of Economics'e (LSE) giren Coase, burada Arnold Plant'den iş yönetimi dersleri alır. Plant'den Smith'in "görünmez el"ini ve rekabetçi bir iktisadî sistemin fiyat mekanizması tarafından düzenlenişini öğrenmekle birlikte, onun eşgüdüm ve rekabete ilişkin görüşlerinin tamamına katılmamaktadır. Plant, hükümetin endüstriler arası eşgüdüme bulunmasına karşıdır ve gerekli eşgüdümün piyasadaki rekabet tarafından sağlanacağını savunmaktadır. Coase'a göre ise, Rusya'daki yeni plânlama deneyimi göz önüne alındığında, eksik olan bir şeyler vardır.

Coase LSE'de iken 1931-1932 akademik yılı için aldığı bir burs vasıtası ile Amerika'ya gider. Burada yapacağı çalışmanın konusu endüstrilerdeki yatay ve dikey birleşmeler üzerinedir. Coase'un amacı Amerikan endüstrilerinin yapısını incelemek ve bu endüstrilerin neden farklı biçimlerde örgütlendiklerini bulmaktır. Kendi sözleri ile: "Konuya ilişkin tercihim (bu benim tercihimdi), şüphesiz, Plant'in endüstrilerin örgütlendikleri muhtelif biçimlere işaret etmesinin bir sonucu idi. Merakımı uyandıran şey ise, bu endüstrilerin neden bu biçimlerde örgütlenmiş olduklarını açıklayan hiçbir teoriye sahip olmayışımızdır".³ Amerika'da iken Coase, Federal Ticaret Komisyonu'nun raporlarını ve farklı endüstrilerin örgütlenmelerini tarif eden kitapları okur. "...

¹ Fuat Oğuz, "Coase Teorisi ve Eleştirisi", *Piyasa*, Sayı: 9, Kış 2004, s. 85. Bu yazıyı hazırlarken şu kaynağı temel aldık: B. D. Elzas, 'The Nature of the Firm', *After Sixty Years*, Amsterdam: Vrije Universteit, 1998.

² Coase'un iktisatçılar hakkındaki görüşlerine ilişkin bir örnek olarak şu sözlerini verebiliriz: "İktisatçıların görevi mütevazî bir görev olmakla birlikte, önemsiz sayılabilecek bir görev değildir. Bir defasında Maynard Keynes, iktisatçıların, uygarlığın değil, uygarlığın meydana gelme olasılığının emanetçileri olduğunu ifade etmişti. Ümit edelim ki, eğer biz iktisatçılar görevimizde başarılı olabilirsek, toplumun geri kalanı da bu sayede elde edilen olanaklardan yararlanabilsin ve dünyanın bütün ülkelerinde medenî bir yaşama erişilebilsin". Ronald H. Coase, Banquet Speech, <http://nobelprize.org/economics/laureates/1991/coase-speech.html>.

³ Ronald H. Coase, "The Nature of The Firm: Origin", Ed.: Oliver Williamson ve S. G. Winter, *The Nature of The Firm: Origins, Evolution, and Development*, Oxford University Press, 1993, s. 38.

Piyasa

Ayrıca, ticaret dergileri okudum ve, telefon rehberlerinin sarı sayfaları gibi, (bir iktisatçı için) oldukça sıra dışı olan kaynakları kullandım. Burada, kömür ve dondurma şirketlerinin temsil ettikleri ilginç nitelikteki faaliyet bileşimleri türlerinde olduğu kadar, münferit birer endüstri olarak gördüğümüz şeylerin sınırları dahilinde de faaliyet gösteren birçok uzmanlaşmış fırmanın bulunduğunu keşfetmek beni etkilemişti”.⁴ Aralarında Ford ve General Motors’un da olduğu fabrikaları ve işyerlerini ziyaret eder. Coase’a göre, Batı’da bu türden bir hayli büyük fabrikalar pekâla işleyebilirken, Lenin’in Rusya’yı tek bir büyük fabrika gibi idare etmeyi düşünmesinin yanlış olduğundan iktisatçılar nasıl bahsedebilirlerdi?⁵ “... [bazı kimseler için] ekonomiyi tek bir büyük fabrika gibi idare etmek mümkün değildi. Lâkin, İngiltere’de ve Amerika’da fabrikalar mevcuttu. Bu durumda, Rusya’yı tek bir büyük fabrika gibi idare etmenin imkânsız oluşu, Batı dünyasında fabrikaların mevcut oluşu ile nasıl uzlaştırılacaktı?”⁶

Böylece, 1932 yılının sonbaharında Fırmanın Doğası’ndaki teörinin çerçevesi hazır hâle gelir. Bu esnada Coase 22 yaşındadır ve Dundee Üniversitesi’nde yardımcı okutman olarak konuyla ilgili dersler vermektedir. Makalenin taslağı ise 1934 yılının yazında tamamlanır. Daha sonradan *Economica* dergisinde basılan makale, esas itibarıyla 1934’teki taslağın aynısıdır ve üzerinde çok az değişiklik yapılmıştır. Ancak makale, Coase’un yayınlamakta acele etmemesi ve kendisinin Dundee ve Liverpool üniversiteleri ile LSE’de verdiği derslerin ve diğer araştırmalarının yükü nedeniyle 1937’de yayınlanır.⁷

Coase’un Fırmanın Doğası’ndaki hareket noktasını açıklamaya çalışalım: Neoklâsik teoriye göre, piyasa ekonomisinde, üretim faktörlerine olan talep ile kaynak tahsisi arasında kusursuz bir eşleşme sağlanmaktadır. Kaynakların idaresi, herhangi bir merkezî kontrol olmadan, doğrudan doğruya fiyat mekanizmasına bağlı olarak yapılmaktadır. Ancak, bu teoride firmaların rekabetçi ekonomide varolmalarının nedeni karanlıkta kalmaktadır. Her ne kadar girişimci tarafından kontrol edilen bir örgütlenme olarak fırmanın varlığı kabul edilse de, ekonomideki eşgüdüm tamamıyla firmalara ihtiyaç duyulmaksızın gerçekleşmektedir. Bu durumda, piyasa sisteminde üretim fiyat mekanizması tarafından gerçekleştiriliyor ise, bu mekanizmanın işlediği bir ekonomide

⁴ Coase, 1993, s. 39.

⁵ Nitekim, o dönem yapılan “Sosyalist Hesaplama Tartışmaları” esnasında Mises ve Hayek de bu görüştedirler.

⁶ Coase, 1993, s. 39.

⁷ Ronald H. Coase, Autobiography, <http://nobelprize.org/economics/laureates/1991/coase-autobio.html>.

firmalar hangi nedenden dolayı mevcutturlar? Ekonomide, birbirleri ile sözleşmeler yapan çok sayıda serbest meslek sahibi kişinin mevcut olması yerine, firmaların bulunmasının nedeni nedir? Bireyler belli bir işin yapılması için karşılıklı sözleşme yapmak yerine, neden insanları istihdam edip firmaları oluşturmaktadırlar? Gerçekten de, ekonomi kendi başına işliyor ise, firmalar birer fazlalıktırlar.⁸

Coase'a göre, bireylerin eylemlerinin piyasa tarafından düzenlenmesi bir takım maliyetler yaratmaktadır. Diğer bir ifadeyle, iktisadî ajanların piyasadan herhangi bir maliyete katlanmadan yararlanmaları mümkün değildir; piyasayı kullanan bireyler, piyasada gerçekleştirilen "işlemlerin maliyetleri"ne maruz kalmaktadırlar. Bunun nedeni, bir malı ya da hizmeti firma dahilinde üretmeyip, piyasadan elde etmenin belirli bir maliyetinin bulunmasıdır. Firmalar ise, bu maliyetleri azaltmaktadırlar.

Bu noktayı biraz açalım: Piyasadaki mübadeleleri gerçekleştirmenin belirli maliyetleri mevcuttur. Bu mübadelelere ilişkin fiyatların neler olduklarını bulmanın maliyeti, fiyat mekanizması ile üretimi örgütlemenin en belirgin maliyetini oluşturmaktadır. Fiyatlara ilişkin bilgiyi satan uzmanların ortaya çıkışı, bu maliyetleri ortadan kaldırmamaktadır. Gerçi, belirli bir mal ya da hizmeti piyasadan temin etmek amacıyla, mübadelenin tarafları arasında her bir mübadele işlemi için ayrı bir sözleşme yapılabilir; fakat, bu sözleşmeleri yapmanın ilgili kişileri bulmak, onlarla pazarlık etmek, sözleşmenin şartlarının yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek gibi bir takım maliyetleri bulunmaktadır. Bunlar, belirli bir malın ya da hizmetin piyasadan temin edilmesi işlemine ilişkin maliyetlerdir.⁹ Bunun yerine bireyler, firmalar tesis ederek ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri (yani, üretim faktörlerini ve girdileri) bu firmalar vasıtasıyla üretmekte ve söz konusu maliyetlerden kaçınmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, bireyler, piyasada başka kimselere sözleşmeler vasıtasıyla yaptırdukları işleri firmalar dahilinde örgütleyerek, bu işleri daha ucuza getir-

⁸ Coase'un kelimeleri ile: "... eşgüdümün fiyat mekanizması vasıtası ile gerçekleştirilmesi hususu göz önüne alınırsa, neden ... bir örgütlenme zorunlu olmaktadır? ... Firma sınırları dışında, üretimi, piyasadaki bir dizi mübadele işlemi aracılığı ile eşgüdümlenen fiyat hareketleri yönlendirmektedir. Bir firmanın dahilinde ise, bu piyasa işlemleri ortadan kalkmakta ve mübadele işlemlerinden oluşan karmaşık piyasa yapısının yerine, üretimi idare eden girişimci bir eşgüdümci geçmektedir. Bunların, üretimi eşgüdümlemenin alternatif yöntemleri oldukları açıktır. Bununla birlikte, fiyat hareketleri ile ayarlanması durumunda, üretim herhangi bir örgütlenme olmadan da sürdürülebilir. Bu olguyu dikkate aldığımızda şunu sorabiliriz: Örgütlenmenin kendisi hangi nedenden dolayı mevcuttur?" Ronald H. Coase, "Firmanın Doğası", *Piyasa* (bu sayıda).

⁹ Coase metinde bu maliyet türünü "pazarlama maliyeti" olarak adlandırmaktadır. Esas itibarıyla pazarlama maliyeti, "işlem maliyeti" ile aynı şeydir. İşlem maliyetini, kısaca, piyasadaki mal ve hizmet alım-satımı sürecine ilişkin maliyet olarak tanımlayabiliriz.

Piyasa

mekte ve işlem maliyetlerini düşürmektedirler. Nitekim, firmalar söz konusu olduğunda bu sözleşmelerin sayısında önemli bir azalma meydana gelmektedir. Bu da, “sözleşme maliyetleri”ni büyük ölçüde azaltmaktadır. Böylece, iki ya da daha fazla sayıda girişimci tarafından piyasada örgütlenen işlemler, artık tek bir girişimci tarafından firmanın çatısı altına örgütlenir hâle gelmektedir. Eğer işlem maliyeti sıfır olsaydı, firmalara ihtiyaç kalmayacak ve ekonomideki kaynak dağılımı bireyler arasındaki sözleşmeler vasıtası ile sağlanacaktı.

Buna ek olarak, bireyler, kısa dönemli bir sözleşme yapmak yerine bir dizi uzun dönemli sözleşme yaparak da bu maliyetleri azaltma yoluna gidebilirler. Örneğin, piyasadaki emek gücünün durumuna ilişkin bilginin toplanmasına ve bunu takiben sözleşmelerin yapılmasına ilişkin olan maliyetler, kısa dönemli sözleşmelerin yapılmasını engelleyebilirler. Bu durumda eşgüdümci nitelikte olan bir girişimci, müstahdemler ve diğer üretim faktörleri sahipleri ile uzun dönemli sözleşmeler yaparak işlem maliyetlerinden kaçınabilir. Girişimcinin bu kişiler ile yaptığı sözleşme, söz konusu kişilerin belirli bir bedel karşılığında girişimcinin (üretim faktörlerinin bir projeden ya da mekândan bir diğerine aktarılması şeklindeki) talimatlarına belirli sınırlar dahilinde uyacakları anlamına gelir. Bu durumda da firmalar, kısa dönemli bir sözleşmenin yapılmasının tatmin edici olmaması durumunda ortaya çıkan bir “uzun dönemli sözleşmeler sistemi” olarak belirlemektedirler.

Böylelikle, örgütlenen işlemlerin sayısı arttıkça firmalar da büyümektedir. Bu açıdan, bir firmanın ölçeği sözleşme ilişkilerinin ne kadarının “içsel” ve ne kadarının “dışsal” olduğuna bağlı olarak ölçülebilir. Fakat, firma dahilinde üretim yapmanın doğal bir sınırı mevcuttur. Örneğin, yüklendiği işlerin sorumluluğu altında bunalan yönetici kaynak tahsisinde hatalar yapmaya eğilimli hâle gelebilir ve dolaylı maliyetler artabilir. Bu nedenle, ilâve işlemleri örgütlemenin maliyetleri firmanın ölçeği büyüdükçe artacak ve bu işlemleri piyasada gerçekleştirmenin maliyetlerine eşit bir hâle gelecektir. Yani, firmanın ölçeği arttıkça girişimcinin işlevinde azalan getiriler meydana gelecektir. Bunun yanı sıra firmanın, kendi eşgüdüm işlevini diğer bir firmada olduğundan daha az bir maliyet ile sürdürmesi gerekmektedir. Bunlar, üretimde piyasa mekanizması yerine firmaları kullanmanın maliyetlerini oluşturmaktadır. Başlangıçta firmanın genişlemesi avantajlı bir durum olmakla birlikte, azalan getirilerin ortaya çıkması firmanın sürekli ve sınırsız bir biçimde genişlemesini engelleyecektir. Dolayısıyla, bir firmanın ölçeği, piyasayı kullanmanın maliyetleri (işlem maliyetleri) ile firmayı kullanmanın maliyetleri (örgütlenme maliyetleri) arasında optimal bir dengenin sağlanması yoluyla belirlenecektir.

Sonuç olarak, firmaların varoluş nedeni, piyasayı kullanmanın maliyetlerinde bir azalma sağlamalarından kaynaklanmaktadır. Neoklasik teoride ise, bu türden bir maliyet azalmasının meydana gelmesi mümkün değildir; çünkü, piyasadaki kusursuz bilgi akışının bir sonucu olarak, bütün mübadeleler herhangi bir maliyete katlanılmaksızın gerçekleşmektedirler. Bu açıdan Coase firmayı, fiyat mekanizmasını ikâme eden bir “örgütlenme” olarak ele almaktadır. Bu sayede kaynak tahsisi, idarî nitelikteki kararlara bağlı hâle gelmektedir. Ancak bu durumu, firmaların piyasaya karşı değil, piyasayı ikâme etmeye yönelik bir “eğilim” taşıyan örgütlenmeler oldukları şeklinde değerlendirmek gerekir. Nitekim girişimciler, marjin noktasında ilâve bir üretim faktörünü piyasadaki satın almanın mı, yoksa bu faktörü firmada üretmenin mi daha ucuz olduğunu sürekli olarak saptayacaklardır ve örgütlenme maliyetleri, işlem maliyetlerini aştığında piyasaya dönülmesi zorunlu hâle gelecektir. Eğer firma dahilinde örgütlenme maliyetleri mevcut olmasaydı, ekonomideki kaynak dağılımının (yani, kaynak dağılımında etkinliğin) tek bir büyük firma tarafından sağlanması mümkün olabilecekti. Bu firma, hem üretim faktörlerini satın alımını hem de nihâi mallarını üretimini yapacak, böylece üretim faktörleri piyasası ile nihâi mallar piyasası arasında bir nevi aracı rolü üstlenecekti. Ancak, örgütlenme maliyetleri daima pozitif olduğundan dolayı, ekonomide uzun dönemde birden fazla firma bulunmaktadır ve piyasayı tamamen ikâme etmek mümkün değildir.¹⁰

Getirmiş olduğu yeniliklere rağmen, yayınlanışından sonraki yaklaşık ilk yirmi yıl boyunca Coase’un makalesi iktisatçılar tarafından ilgi görmez. Makale, Stigler ve Boulding’in editörlüğünü yaptıkları *Readings in Price Theory*¹¹ adlı derlemede yer almakla birlikte, bu süre boyunca herhangi bir iktisat dergisinde hakkında bir yazı yayınlanmaz. Bu durum için birkaç neden öne sürülebilir:

İlk olarak; Coase’un makalesinin yayınladığı dönem, 1929’daki büyük depresyonun etkisinin yaşandığı yıllardır. Dolayısıyla, iktisatçıların ilgileri-

¹⁰ Coase şöyle özetliyor: “... Bir piyasanın işlemesinin belirli bir maliyeti bulunmakla birlikte, bir örgütlenme tesis ederek ve kaynakların idaresinde bir takım yetkilerin kullanılmasına (yani bir “girişimciye”) müsaade ederek, belirli pazarlama maliyetlerinden tasarruf edilebilir. Üretim faktörlerini, ikâme ettiği (supersede) piyasa işlemleri vasıtası ile elde edebileceğinden daha düşük bir fiyata elde edebileceği göz önüne alındığında, girişimcinin, kendi işlerini daha az bir maliyet ile sürdürmesi gerekmektedir; çünkü bunu başaramadığı durumda, açık piyasaya dönmesi daima imkân dahilindedir.” Ronald H. Coase, “Firmanın Doğası”, *Piyasa* (bu sayıda).

¹¹ George J. Stigler ve K. E. Boulding, *Readings in Price Theory*, American Economic Association, 1952.

Piyasa

nin önemli bir bölümü bu konuya kaymış hâldedir. Bu esnada, 1936 yılında Keynes’in “Genel Teori”si yayınlanır ve kısa sürede geniş ilgi görür; Keynes ile birlikte iktisat (economics) tekrar politik iktisada (political economy) dönüşür.

İkinci olarak; 30’lu yıllar, fiyat teorisinin Lozan Okulu’nun etkisi altında şiddetli bir formelleştirmeye maruz kaldığı bir dönemdir. O zamana dek fiyat teorisi ve firmalar Marshall’ın kısmî denge analizine tâbi iken, bu dönemde Walras’ın yöntemi giderek öne çıkmaya başlar. Walras’ın amacı, fiyatların, mübadele katılan kişilerin sahip oldukları görece marjinal faydalar tarafından hangi biçimde belirlendiğini bulmaktır. Walras’ın bu amaçla oluşturduğu, fiyatların ve miktarların eşanlı olarak belirlendiği ve kendi başlarına kararlar alarak kâr maksimizasyonu peşinde koşan iktisadî ajanların olduğu matematiksel genel denge sisteminde ise, gerçek hayattaki firmalara ve girişimcilere yer yoktur; “tam bilgi” varsayımı korunmaktadır. Bunun yanı sıra, o dönem Avusturya Okulu ile Marksist Okul arasında Mises’in başlatmış olduğu “Sosyalist Hesaplama Tartışmaları” yapılmaktadır.¹² Nitekim, Hicks & Allen, Lerner, Lange, Hicks ve Robbins gibi iktisatçıların çalışmaları ile fiyat teorisi giderek daha formel ve totolojik bir hâle bürünür.¹³

Diğer önemli bir husus, 1930’ların Marshall’ın fiyat teorisi üzerinde de tartışmaların yapıldığı yıllar olmasıdır. Marshall kendi fiyat teorisinde, hem kısmî denge varsayımında bulunmuş hem de uzun dönem tam rekabet koşullarında firmaların artan getiriler ve azalan maliyet ile çalıştıklarını kabul etmiştir. Diğer taraftan, bir firmanın uzun dönemde artan getiriler hâli ile karşılaşması tam rekabet koşulları ile uyumsuzdur. Zira, üretim miktarını arttırırken birim maliyetini düşürmeyi başarabilen bir firma, sürekli olarak genişleyecek ve aynı endüstride yer alan firmaları endüstriden çekilmeye zorlayacaktır. Bu da, söz konusu endüstride tekelleşmeye yol açacaktır. Dolayısıyla, tam rekabet koşullarının korunabilmesi için artan getirilerden endüstrideki diğer firmaların da yararlanması gerekmektedir. Fakat bu durum, kısmî denge analizinde

¹² Bkz. Ludwig von Mises, “Economic Calculation in The Socialist Commonwealth”, Almanca’dan çeviren: S. Adler, *Collectivist Economic Planning*, Editör: F. A. Hayek, (Londra: George Routledge & Sons, 1935), s. 87-130. Almanca ilk basım: “Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen”, *Archiv für Sozialwissenschaften*, Cilt: 47 (1920).

¹³ Bkz. John Richard Hicks ve Roy George Douglas Allen, “A Reconsideration of the Theory of Price”, *Economica* (Yeni seri, 1934), Cilt: 1, s. 52-76; Abba P. Lerner, “Economic Theory and Socialist Economy”, *Review of Economic Studies* (Ekim 1934), Cilt: 2, s. 51-61; Oskar Lange, “On the Economic Theory of Socialism”, *Review of Economic Studies* (Eylül 1936), Cilt: 4, s. 53-71 ve *Review of Economic Studies* (Şubat 1937), Cilt: 4, s. 123-142; John Richard Hicks, *Value and Capital*, Oxford University Press, 1939.

bir çelişme yaratacaktır; çünkü, münferit bir endüstrinin (firmanın) ele alındığı bir analizde, söz konusu endüstride (firmada) meydana gelen değişikliklerin diğer endüstrileri de (firmaları da) etkilemesi, ceteris paribus varsayımı ile uyuşmamaktadır. Marshall bu durumdan kaçınmak amacıyla, artan getiriler hâline yol açan unsurların yardımcı endüstrilerden kaynaklandığını kabul ettiği “dışsal ekonomiler” kavramına başvurmuştur. Böylece, aynı üretim dalındaki firmaların hepsi artan getirilerden yararlanacak ve endüstride tekelleşme tehlikesi ortadan kalkacaktır. Nitekim Marshall, tam rekabet piyasası ile tek el piyasası arasında kalan piyasalar ile ilgilenmemiştir.

Ancak İtalyan iktisatçı Sraffa 1926 yılında yayınladığı bir makalesi ile Marshall’ı eleştirir ve tek elci piyasaları savunur.¹⁴ Ardından, 1933 yılında Chamberlin ve Robinson tek elci rekabet üzerine olan kitaplarını yayınlarlar ve tartışmanın konusu oligopol piyasasına kayar;¹⁵ piyasadaki “tam bilgi” varsayımı korunmaya devam edilir ve üretilen ürünlerin türdeşliği meselesi öne çıkmaya başlar.

Bu arada, Coase’un makalesinin Hayek’in “Economics and Knowledge”¹⁶ adlı makalesi ile aynı sayıda yayımlandığını kaydetmek ilginç olacaktır. Bununla birlikte, Coase’un makalesi Hayek tarafından uzun yıllar boyunca görmezden gelinmiştir. Bu husustan hareketle, Coase ile Hayek’in yaklaşımları arasındaki farklara kısaca değinelim:

İlk olarak; Hayek’in ilgilendiği mesele, piyasadaki ajanların sahip oldukları bilgi ile genel dengeye yönelik eğilim arasında mevcut olan bağlantının ne derecede sağlam olduğudur. Coase ise, piyasa ekonomisindeki eşgüdüm işlevi

¹⁴ Bkz. Piero Sraffa, “The Law of Returns Under Competitive Conditions”, *Economic Journal*, Cilt: 36 (1926), s. 535-550. Sraffa’nın neoklasik üretim ve bölüşüm teorisine yönelttiği oldukça önemli eleştirisi için bkz. Piero Sraffa, *Production of Commodities by Means of Commodities*, Cambridge: Cambridge University Press, 1960. Bu kitabı ile Sraffa Neo-Rikardocu Okul’un (Neo-Ricardian School), diğer bir deyişle, Sraffacı Okul’un (Sraffian School) kurucusu olmuş ve 1960’lı yıllarda İngiltere’de Cambridge Üniversitesi’ndeki iktisatçılar ile Amerika’da Cambridge şehrinde bulunan M.I.T.’deki iktisatçılar arasında geçtiğinden dolayı “Cambridge Tartışmaları” (Cambridge Contraversies) olarak adlandırılan tartışmaları başlatmıştır.

¹⁵ Bkz. Edward Hastings Chamberlin, *The Theory of Monopolistic Competition*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1933 ve Joan Robinson, *The Economics of Imperfect Competition*, Londra: MacMillan, 1933. Robinson daha sonra yayınladığı bir makalesi ile neoklasik üretim fonksiyonunu eleştirmiş ve neoklasik teoride sermayenin ölçülebilmesi sorunu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun için bkz. Joan Robinson, “The Production Function and the Theory of Capital”, *Review of Economic Studies*, Cilt: 21 (1953-54) s. 81-106.

¹⁶ Friedrich von Hayek, “İktisat ve Bilgi”, Çeviren: Can Madenci, *Piyasa*, Sayı: 10, Sonbahar 2004, s. 141-163. İngilizcesi için bkz. Friedrich von Hayek, “Economics and Knowledge”, *Economica*, Cilt: IV (Yeni seri, 1937), s. 33-54. Ayrıca bkz. Friedrich von Hayek, *Individualism and Economic Order*, Chicago: Chicago University Press, 1980, s. 33-56.

Piyasa

ile firmaların eşgüdüm işlevini uzlaştırmaya çalışmaktadır. Her ikisi de genel denge kavramını farklı bir biçimde ele almaktadırlar: Hayek’e göre, genel denge, piyasa süreci vasıtasıyla ancak teorik ve nihaî olarak erişilen bir durumdur. Bu dengeye yönelik hareket bir dengesizlik durumundan başlamakta ve, neoklasik teorinin aksine, “gerçek” zamanda işlemektedir. Bu nedenle söz konusu eğilim, dinamik ve dengeye “yakınsayan” bir niteliktedir. Coase’da ise genel denge, kusursuz bir bilgi edinme sürecinin olduğu bir piyasada firmaların mevcut olmasının mümkün olmadığını göstermek için bir başlangıç noktası teşkil etmektedir.

İkinci olarak; Coase, piyasa mekanizmasını kullanmanın bir maliyeti olduğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla, firmaların iktisadî etkinliği sağlamak amacıyla mevcut olmaları zorunludur. Dikkat edilirse, Coase sözleşme maliyeti tasavvurunu eksik bilgi ve bundan kaynaklanan maliyet tasarımı üzerine inşa etmektedir. Tam bilginin ve sıfır maliyetin mevcut olması durumunda, piyasa süreci kaynak dağılımında etkinliği sağlamaktadır; fakat işlem maliyetleri pozitif ise, piyasa etkin bir biçimde işlemeyecektir. Hâlbuki Hayek, iktisadî sürece katılan kimselerin, ekonomi geneline yayılmış olan ve tek bir elde toplanması mümkün olmayan belirli bir bilgiyi kendi başlarına elde edemeyeceklerini ve bu bilgidен, ancak piyasa sistemini kullanarak faydalanabileceklerini ifade etmektedir. Böylece bireyler (ya da girişimciler), piyasadaki bilgiyi merkezî otoriteden daha etkin bir biçimde kullanabilmektedirler. Bu nedenle Coase’un piyasa mekanizmasının maliyetsiz işlemediği fikri, o dönem ünlü sosyalist iktisatçı Oscar Lange ile sosyalist hesaplama tartışmasına girişen Hayek için pek “kullanışlı” değildir.

1959 yılında *Journal of Law and Economics* dergisinde Coase’un radyo ve televizyon frekanslarının tahsisi üzerine olan bir makalesi yayınlanır.¹⁷ Bu makalesinde Coase, neoklasik iktisada yönelttiği eleştirisinin kısa bir sunumunu yapar. Makalenin yayınlanmasından sonra, Chicago Üniversitesi’nde iktisat profesörü ve aynı zamanda derginin editörü olan Aaron Director, Coase ile temasa geçerek ona derginin hakemlerinden birinin söz konusu eleştiriyi hatalı bulduğundan ve okurken atladığından bahseder. Coase ise eleştirisinde ısrar eder ve bunun üzerine George Stigler tarafından Chicago’ya davet edilir. Bir akşam Director’un evinde aralarında George Stigler, Milton Friedman, Reuben Kassel, John McGee, Arnold Harberger ve Martin Bailey’in de bulunduğu iktisatçıların katıldığı bir toplantı düzenlenir. Toplantıda yaptığı

¹⁷ Bkz. Ronald H. Coase, “The Federal Communications Commission”, *Journal of Law and Economics*, Cilt: 2, 1959, s. 1-41.

konuşmada Coase dinleyicileri, işlem maliyetlerinin bulunmadığı bir dünyada dışsallıkların da mevcut olamayacağı hususunda ikna eder. Stigler'in sözleriyle devam edersek:

Fakat Ronald, işlem maliyetlerinin olmadığı bu dünya hakkında ikinci bir varsayımı daha inanmamızı istedi: Uğranılan kayıplara ilişkin hukukî sorumluluğun devri ya da mülkiyete ilişkin hukukî hakların devri hangi şekilde sahip olursa olsun, bu devirler, iktisadî kaynaklardan yararlanmanın biçimi üzerinde hiçbir etki yaratmayacaklardı! Bu görüşe şiddetle karşı çıktık. Her zamanki gibi konuşmanın ve fikir yürütme işinin çoğunu Milton Friedman yaptı. İki saatlik tartışma esnasında oyların toplamı, Coase aleyhine 20'ye 1 iken, Coase lehine 21'e dönüverdi. Ne heyecan verici bir sonuç! Sonraları, bu konuşmayı kaydetme basiretini gösteremediğimize hayıflanmışımdır.¹⁸

Daha sonra Coase, Director'ın evinde ileri sürdüğü argümanları yazıya geçirir ve "The Problem of Social Cost" adı altında 1960 yılında *Journal of Law and Economics* dergisinde yayınlar.¹⁹ Bu makalesinde de Coase'un takip ettiği yol 1937'deki makalesi ile aynıdır: Pozitif işlem maliyetlerinin kabulü ve bu maliyetlere ilişkin sonuçların neoklasik iktisadın vardığı sonuçlar ile kıyaslanarak incelenmesi. Buna göre, mülkiyet hakları tam bir biçimde tanımlanır ve bu hakların toplumda serbest ticaretinin yapılmasına müsaade edilirse, iktisadî etkinlik sağlanacaktır. Zira mülkiyet haklarının doğru bir biçimde tanımlanması ve bunların bireyler arasında dağılımı, iktisadî kararlarına alınmasını ve bu kararların sonuçlarını etkilemektedir. Eğer sözleşme yapan tarafların karşılıklı olarak çıkarları sağlanabilir ve işlem maliyetleri de bu sözleşmenin yapılmasına engel olmazsa, mülkiyet haklarının toplumdaki bireyler arasında yeniden dağılımını mümkün olabilecektir. Burada mülkiyetin kime ait olduğu ya da insanların nelerin mülkiyetine sahip oldukları hususu önemli değildir; önemli olan, herkesin belirli bir şeyin mülkiyetine sahip olması ve bunlara ait hakların serbestçe ticaretini yapabilmesidir. Bu sayede iktisadî kaynaklar, değerlerinin en yüksek oldukları yerlere tahsis edilmiş ve dışsallıklar meselesinin çözümü de sağlanmış olacaktır. Coase'un bu makalesi kısa sürede ünlenir. 1970'erin ortasına gelindiğinde "Coase Teoremi" çoktan orta düzeydeki ders kitaplarında girmiştir. Makalenin bu kadar kısa sürede başarı kazanması, Firmanın Doğası'na da dikkatlerin yönelmesine ve yeni bir firma

¹⁸ George Stigler, *Memoirs of an Unregulated Economist*, New York: Basic Books, 1985, s. 76.

¹⁹ Bkz. Ronald H. Coase, "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, Cilt: 3, 1960, s. 1-44.

Piyasa

teorisinin doğmasına neden olur.²⁰ Bunda, endüstriyel örgütlenmeye yönelik “yapı-idare-performans” (structure-conduct-performance) yaklaşımına karşı artan hoşnutsuzluğun da payı vardır.

Coase’a göre Firmanın Doğası’nın iktisadî analize yaptığı en önemli katkı, işlem maliyetlerini açık bir biçimde ortaya koymasındır. İşlem maliyetleri, firmaları ortaya çıkışını açıklamakla birlikte, bu maliyetlerin ekonomideki etkileri daha kapsamlı olmaktadır. Örneğin, işadamları hangi işleri yapacaklarına ve hangi malları üreteceklerine karar verirken işlem maliyetlerini göz önüne almaktadırlar. Eğer bir mübadeleyi gerçekleştirmenin maliyeti, bu mübadele sonucunda elde edilecek kazançtan daha fazla ise, söz konusu mübadele işlemi yapılmayacaktır. Bu şekilde, işlem maliyeti sadece sözleşmeler ile yapılan düzenlemeleri değil, mal ve hizmet üretimini de etkilemiş olacaktır. Dolayısıyla işlem maliyetlerini teoriye dahil etmemek, firmaların ortaya çıkışı gibi, iktisadî sistemin birçok yönünü açıklanmamış bir hâlde bırakacaktır. Nitekim, iktisadî faaliyetin geniş bir bölümü yüksek işlem maliyetlerinin önünü alacak ya da işlem maliyetlerini düşürecek biçimde düzenlenmektedir. Bu sayede bireyler, serbestçe sözleşmeler yapabilmekte ve ekonomi geneline yayılmış olan bilgiyi kullanabilmektedirler. Etkin bir iktisadî sistem için sadece piyasaların değil, aynı zamanda uygun ölçekteki örgütlenmelerin (firmaların) dahilinde belirli plânlama alanlarının da mevcut olması gerekmektedir.²¹ Son olarak, Coase’dan “Firmanın Doğası”nın akıbeti için ilginç sayılabilecek bir alıntı ile bitirelim: “Chicago Üniversitesi’ndeki iktisatçılar The Federal Communications Commission adlı makalemde bir hata yapmış olduğumu düşünmeselerdi, ‘The Problem of Social Cost’ muhtemelen hiç yazılmamış olacaktı”.²²

²⁰ Bu husustaki çalışmalardan örnek olarak şunlar verilebilir: Armen A. Alchian ve H. Demsetz, “Production, Information Costs, and Economic Organization”, *American Economic Review*, Cilt: 62 (Kasım 1972), s. 777-795; M. C. Jensen ve W. H. Meckling, “Theory of The Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure”, *Journal of Financial Economics*, Cilt: 3 (1976), s. 305-360; Alfred D. Jr. Chandler, *The Visible Hand*, Cambridge, Massachusetts and London, England: The Bleknap Press, 1977; Richard R. Nelson ve S. G. Winter, *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982.

²¹ Ronald H. Coase, Prize Lecture, <http://nobelprize.org/economics/laureates/1991/coase-lecture.html>.

²² Coase, Autobiography.